

ORIGINALET

FOLKRÖRELSEARKIVET FÖR UPPSALA LÄN

NUMMER 2 • 2015

INNEHÅLL

Nyttiga berättelser,
sanna berättelser?

USA ut ur Vietnam!

Klimatet förr

FOLKRÖRELSEARKIVET
FÖR UPPSALA LÄN

Affisch ur Uppsala FNL-grupps arkiv (beskuren).

Nyttiga berättelser, sanna berättelser?

Vad skall historia vara bra för? Ett svar inom den så kallade historiebruksforskningen är att historia faktiskt används och att vårt historiemedvetande styr både världsbild och handlingsmönster. Men är då en bra historia detsamma som en sann historia?

Historia – vad är det bra för? Varför ska vi till exempel samla ihop protokoll och andra handlingar som föreningar skapat och med dessa handlingars hjälp berätta föreningarnas historia? För de flesta med ett genuint intresse för historia faller det nog inte in att ställa frågan eller försvara sitt intresse med nyttoargument. Den genuint uttråkade av torr skolhistoria, å andra sidan, har säkert ställt frågan, men retoriskt. Vi intresserade kanske upprepar en aforism, som att ”ett folk utan historia är som en människa utan minne”, eller ”den som inte kan minnas sitt förflutna är dömd att upprepa det”. Riktigt övertygande är inte dessa fraser. Kan man ens metaforiskt sätta ett likhetstecken mellan en individs minne och ett folks historia? Är vi verkligen dömda att upprepa det vi inte minns?

Historia som vetenskap

Historia på universitetsnivå uppmärksammar vad som är bra och vetenskaplig historia. Källkritisk metod, tydlig teoriansknytning (om det har det stått strid), en frågestyrd undersökning som ger ny kunskap och som kopplas till tidigare forskningsresultat, ingår i paketet god historia. Allt detta är bra, för det är regler som värnar om att ge oss utsagor om det förflutna som är vetenskapligt korrekta. Sanna påståenden, rentav.

Men de akademiska historikerna har inte varit lika tydliga med nyttan med denna kunskap. När jag bläddrar i min lärobok Historia som vetenskap, hittar jag många marginalanteckningar av min hand, men bara en där jag är uppenbart missnöjd. Det är efter avsnittet som handlar om historiens nytta: ”... som om Roffe [!] helt ger upp tanken på att formulera nyttan med historia. Vore det inte bättre om hela

resonemanget försvunnit?” Rolf Torstendahl som jag tydligen var ”Roffe” med, underkänner först två vanliga argument: historiens nytta för prognoser och som kritisk granskare av påståenden. Sedan formulerar han om frågan till att handla om efterfrågan: från den läsande publiken, privata forskningsfinansiärer och inte minst från statsmakten i sin forskningspolitik. Att historikerna bara kan ge kvalitetsstämpeln att historia utförs väl, men inte själva kan besvara varför historia är bra och inte ens välja vilken historia som är bra, var en tanke svår att förlika sig med.

Historiemedvetande och historiebruk

Min reaktion liknade filosofen Friedrich Nietzsches drygt 100 år tidigare, men han skrev en hel liten bok och inte bara en marginalanteckning. I skriften Om historiens nytta och skada (1878) gjorde han upp med en historievetenskap som han ansåg fjärrade folk från livet. Historien borde tjäna livet genom att ge exempel som uppmuntrar till handling, frigöra människor genom en kritisk uppgörelse med ett förtryckande förflutet eller hjälpa henne skapa en anknytning till ett sammanhang, en trakt eller en grupp. De cyniska ”gråskäggen” i skolornas lektions-salar och på universiteten, däremot, ägnade sig åt meningslös petimeterkunskap till ingen nytta, eller förlorade sig i orealistiska drömmar om att blottlägga lagar i historien.

Nietzsche har inspirerat många. Han fångar upp otillfredsställelsen av att sitta med myror i kroppen under oändligt långa historiektioner. Han pekar också ut alternativ där historia framstår som mer angelägen. Nietzsches grundtankar dök upp med den kontinentala filosofi som väckte allt större intresse bland de svenska universitetens humanister på

1980-talet. Den blev framträdande i den framväxande forskningen om kulturarv och om historiebruk, där man drog en skarp skiljelinje mellan historia som vetenskap och annan historia. Om historia som vetenskap underströk analys och förklaring, är forskning om historiebruk mer intresserad av historieberättandet och berättelsens genomslagskraft. Historieberättelsens likheter med litterära genrer lyfts fram. Framför allt följer man Nietzsche i spåren och visar historiemedvetandets existentiella betydelse för att definiera oss själva, vår tillhörighet, varifrån vi kommit och vart vi är på väg. Att historia används för att skapa mening och inspirera till handling är en utgångspunkt.

Akademiska avhandlingar i historia är inte det som främst formar vårt historiemedvetande. Populärhistoria och läromedel når flera. Historiemedvetandet formas också av familjeberättelser, utställningar och monument, skönlitteratur och spelfilmer. Trots ett tiotal avhandlingar om emigrationen från Sverige till Amerika, så är det Vilhelm Mobergs utvandrar-svit om Karl Oskar och Kristina från Ljuder som format vår bild. Jan Troells filmatisering och Björn Ulvaeus och Benny Anderssons musikal Kristina från Duvmåla har hjälpt till. Den berättelsen är en del av vår kollektiva identitet.

Att historia skapar kollektiva identiteter blev högst påtaglig under 1990-talet. Kalla kriget avslutades, Sovjetunionen upplöstes och en mängd konflikter som grundade sig i etnicitet och historiska anspråk uppenbarade sig i Östeuropa och på Balkan. Den europeiska identitet som skulle formas när EG utvidgades och fördjupades till EU var däremot svår att få till. Sovjetunionens glasnost förlöste många familjers

undertryckta minnen av smärtsamma förluster. Först i efterhand, i spåren av Sovjetunionens sammanbrott och de ekonomiska svårigheterna under 1990-talet, växte en rysk nationalism som återknöt till tsarväldet. Idag återknyter den till och med gärna till den sovjettid, som så många ville göra upp med på 1980-talet.

Det är inte bara etniska och nationella grupper som odlar en kollektiv identitet med hjälp av historiskt berättande. När socialdemokraterna först gick tillbaka vid valet 2010 och sedan hamnade i ledarkris 2011–2012, hördes synpunkten att socialdemokratin behövde en ”ny berättelse”. Företag uppmanas av reklambyråer till ”story telling” och ”history marketing”, för att skapa ett varumärke och som ett sätt att förbättra företagskulturen. Historia kan löna sig.

Folkrörelsehistoria som historiemedvetande och kollektiv identitet

I det utredningsbetänkande under Aldes Anderssons ledning som rekommenderade inrättandet av ett folkrörelsearkiv i Uppsala län 1976, konstateras kort att ”[f]olkrörelserna har spelat en stor roll vid framväxten av det moderna samhället. Det är därför helt naturligt av värde att dokumentationen av deras verksamhet, arbetsformer och medlemmar bevaras”. På 1970-talet ingick folkrörelserna i samma berättelse om Sverige som Vilhelm Mobergs utvandrarerna. Det var en gång ett fattigt land, med överhetsstyre och religiöst tvång. Landet gick från mörker till ljus. Det blev ett nyktert, demokratiskt och fritänkande välfärdssamhälle – modernt, kort sagt. Det var inte kungarna och överheten som byggt det moderna Sverige, utan folket med sina nykterhetsföreningar, fackförbund, frikyrkor, idrottsklubbar och inte minst genom politisk mobilisering i partier. På 1970-talet hade de klassiska folkrörelserna nått många av sina mål och inte särskilt många ord behövde ödslas på

Idrottsrörelsen är den folkrörelse där ett monumentalt historiebruk blir allra tydligast. Vi minns idrottsliga bragder och rekorden (ett ord som också kommer från latinets recordor – att minnas) och inspireras av dem till nya ansträngningar. Kämpaglöd och laganda är ideal som förmedlas genom dessa berättelser. Inom idrotten tar man även hjälp av lagerkransar, segerpokaler och prisceremonier för att uppmärksamma och minnas prestationerna. Bilden visar när Sirius-spelaren Ulf Fredin mottar SM-pokalen i bandy, sannolikt finalen 1966 eller 1968. Foto: Sturefoto.

varför dokumentationen av föreningarnas verksamhet var intressant. Den generation historiker som tagit över lärostolarna från 1950-talet och framåt, delade också till stor del denna historiesyn.

En annan berättelse om Sverige, som generationer med skolbarn fått sig till livs genom Clas Theodor Odhners Lärobok i fäderneslandets historia, dominerade både akademisk historia och det allmänna historiemedvetandet fram till och med 1940-talet. Den var nationalromantiskt konservativ och lyfte fram hjältekonungar och andra heroiska gestalter, svensk särart och krigiska bedrifter. Berättelsen hade stort inflytande på 1800-talets svenska nationsbygge. På 1990-talet fick den en populärhistorisk renässans i konfrontation med universitetshistorikerna, vilka i stridens hetta kunde kallas både motorsågsdocenter och historiema-sochister (Herman Lindqvist). "Motorsågsdocenterna" valde sitt bästa vapen, den vetenskapliga akribin, och insåg nog inte vid 1990-talets början att de höll på att förlora striden om Berättelsen.

Bakom den övergripande historien om Folkrörelsesverige finns förstås en stor variation av historiebruk, beroende på vilken rörelse och vilka föreningar som berättar. De politiska partierna har sina berättelser och de ansluter till berättelser som den om välfärdslandet eller om ett Sverige som "tronar på minnet från fornstora dar". Det politiska historiebruket kan vi lätt identifiera.

Hur är historieberättelsen i en idrottsklubb? Visst finns den, väl så stark som i ett politiskt parti. Nietzsche skulle ha framhållit idrottsklubbarnas monumentala historiesyn. Man minns starka idrottsliga prestationer i klubbens historia, vilka manar till efterföljd och beskriver klubbens anda.

Ibland kan vi vara mindre framåtblickande och mer intresserade av att vårda minnet av en förenings och dess medlemmars strävanden. Att inte bli glömd är en stark mänsklig önskan och vi som blivit kvar eller kommit efter kan känna kallelsen att visa omsorg om de bortgångnas minne, samtidigt som det för vår del kan bidra till en trygg förankring i tiden. Släkten följa släktens gång.

Historiebruket och sanningen

Historiebruk visar hur genomsyrade vi faktiskt är av historiskt tänkande och historiska erfarenheter. Vi kommer inte undan historien. Men är det också bra och nyttigt? I många fall verkar vårt historiemedvetande innebära faror och frammana mörka sidor hos människor. Glömska och förlåtelse är lika viktiga egenskaper som att minnas, har den franske filosofen Paul Ricoeur kommenterat 1990-talets sanningskommissioner.

Uppsala universitet och studentkårerna har en egen särpräglad värld av traditioner och mer eller mindre lekfullt historiskt tillbakablickande, vars själva envisa otidsenlighet utgör en lockelse och tydligt skapar en identitet för dem som "ligger i Uppsala". Foto: Henrik Carlsson.

Devalverar vi inte också värdet av sanna utsagor, om vi dels säger att fiktioner kan vara mer betydelsefulla för historiemedvetandet än vetenskapligt belagda händelser, dels påstår att också vetenskaplig historia följer ett dramaturgiskt upplägg? Är det i så fall någon mening med att lägga ned möda på historisk metod? Behöver vi alls några arkiv med bevarade handlingar om de inte tillför något som belägg – möjligen bara inspirerar vår fantasi?

Idag är akademiens historiker ofta försiktiga med att påstå att de kommer med sanningen; man skriver "sanning" inom citationstecken, närmast som ett avståndstagande mot en naiv tro på den. Visst är "sanning" ett svårt ord, både att

definiera och att visa en säker väg till den, men alltför många citationstecken utvecklar sig lätt till later som inte leder framåt. Jag tror att sanna påståenden är möjliga och viktiga att eftersträva.

De flesta övertygas att påståendet "Karl XII blev skjuten 30 november 1718" är sant och belagt även om vi har olika idéer om händelsens betydelse i en större berättelseväv. Händelsen kan omtolkas eller helt förbises, samtidigt som vi är överens om att det faktiskt har hänt. Dokumenterade vittnesmål, en skottskadad kropp, en händelseutveckling efter 30 november som är svår att förstå om den enväldige kungen fortfarande hade varit vid liv, övertygar de flesta att det är sant.

Det går att verkligen ljuga om det förflutna. Vi vet vad lögnen kan åstadkomma, när den skyddas av en föreställning om att den tjänar ett högre allmänt syfte – eller bara ren maktutövning. George Orwell beskrev det i Djurfarmen och i 1984, i en kritik mot Sovjetkommunismen. "Den som behärskar det förflutna behärskar framtiden; den som behärskar nutiden behärskar det förflutna". Glasnost visade emellertid att lögnerna även underminerade det samhällssystem som det tjänat, genom att skapa likgiltighet och cynism. Mellankrigstidens fascism och nazism gjorde medvetet bruk av nyttiga myter. Nietzsche gav inspiration, det är en omstridd fråga hur mycket. I vår tid kan vi se hur förintelseförnekarna istället ifrågasätter fakta och skapar en osäkerhet kring om förintelsen har ägt rum. Den massiva dokumentationen av förintelsen skulle vara fabricerat av segrarna i en gigantisk lögn.

Konspirationsteorin förutsätter det osannolika att politiska rivaler och mängder med inblandade skulle kunna iscensätta och vidmakthålla den under 70 år, men kan lätt få fäste för den som hyser en allmän misstro mot "eliten". I allmänhet prövar vi inte själv fakta utan litar på vad historiker och andra meddelat oss på vetenskaplig grund. Därför måste de institutioner som står för dessa fakta, upprätthålla vetenskaplig standard så att de får och förtjänar tillit. Forskare måste slå vakt om forskningsetiken och kvaliteten. Arkivinstitutionerna måste kunna garantera arkivaliernas äkthet, att de inte förändrats och ge tillförlitlig kringinformation om handlingarna så att de kan tolkas utifrån sitt sammanhang.

Vi har som arkivinstitution alltså till uppgift att garantera kvaliteten på de påståenden om det förflutna som kan göras, till allmänhetens tjänst så att tilliten bevaras. Riktigt hur denna kunskap sedan används kan och ska vi inte styra, inte i ett öppet samhälle. Men att de vetenskapliga kraven på allt vårt historiebrukande finns tillgängligt som ett korrektiv, gör berättelserna bättre, mer trovärdiga och mindre skadliga. Vi kan skilja historia från myt. Var det inte det Roffe sa?

Av Örjan Simonson

Från mörkret tåga vi mot ljuset. Olof Palme sitter under en av arbetarrörelsens mest välbekanta affischer. Den sammanfattar i bild idén om en rörelse på marsch framåt som bygger folkhemmet. Idag är det vanligt att höra att mordet på Olof Palme också satte punkt för berättelsen om folkhemmet. Istället för den framåtriktade berättelse den var under 1970-talet har den för många blivit ett nostalgiskt återblickande. Foto: Sturefoto 1977.

USA ut ur Vietnam!

I år är det 50 år sedan Vietnamrörelsen i Sverige såg dagens ljus samt 40 år sedan Saigon föll och USA slutgiltigt lämnade Vietnam.

År 1965 eskalerade Vietnamkriget när USA intensifierade bombningarna av Nordvietnam och ökade sin truppnärvaro i Sydvietnam från 23 000 till 200 000 man. Innan dess hade omvärlden ganska stillatigande bevittnat hur den tidigare franska kolonins självständighetskamp motarbetats av först Frankrike och sedan av USA.

Efter det första Indokinakriget (1946-1954), där fransmännen fick ge upp sin forna koloni, delades landet. I norr fanns det kommunistiska DRV (Demokratiska Republiken Vietnam) och i söder en kapitalistisk regim, ledd av en junta, som stöddes av USA. I enlighet med Trumandoktrinen och Dominoteorin bekämpade USA kommunismen överallt där man hade möjlighet.

Vid den här tiden fanns Korea-kriget (1950-1953) i färskt minne. Där hade USA gått i spetsen för en FN-koalition som försvarade Sydkorea efter att det kommunistiska Nordkorea hade gått till anfall. Här hade alltså USA en beskyddande roll. Men så var det inte nu. I Sydvietnam fanns en betydande folkmajoritet som ville bli kvitt Saigonjuntan och förena sig med DRV. Man ville ha ett fritt och enat Vietnam.

När kriget i Vietnam eskalerade, blev det uppenbart att en humanitär katastrof stod för dörren. I Sverige bildades först Svenska Vietnamkommittén, sprungen ur fredsrörelsen, med parollen "Fred i Vietnam". Kommittén startade en insamling för humanitär hjälp till båda sidorna i konflikten. Protesterna mot denna insamling lät inte vänta på sig, då det ansågs orätt att angriparen skulle få samma stöd som offret. (Även inom kommittén fanns splittringen, så den kom att föra en tynande tillvaro.)

I Vietnam var det nämligen, enligt FNL, USA som förde ett regelrätt angreppskrig. Förutom massiva bombningar mot DRV, hjälpte man förtryckarregimen i söder mot FNL-gerillan. Under de följande åren ökade USA sin truppnärvaro i Vietnam till över 500 000 man. För många framstod USA:s

krigshandlingar som helt orättfärdiga, det talades till och med om folkmord. I detta sammanhang uppstod den svenska FNL-rörelsen.

Hötorget i juni 1965

Under våren 1965 hade det hållits mindre demonstrationer utanför USA:s ambassad i Diplomatstaden i Stockholm. Dessa hade inte fått något större genomslag, så man bestämde sig för att flytta kampanjen närmare folket och började stå med plakat och flygblad på Hötorget istället. Trots att detta var

tillåtet, gjorde patrullerande poliser ett ingripande mot två av demonstranterna, vilket skulle få vittgående konsekvenser och innebar startskottet för Vietnamrörelsens snabba utveckling i Sverige. Det var de två läkarstudenterna Sköld Peter Matthis och Åsa Hallström från Clartéförbundet som vägrade avbryta sin lagliga aktion. Matthis släppte inte taget om sitt plakat, som poliserna ville ta ifrån honom (för detta blev han senare dömd för "våldsamt motstånd"). På plakatet stod bland annat "USA måste lämna Vietnam". Medan polisingripandet pågick samlades en stor skara av nyfikna och Matthis passade då på att tala till dem. Allt fler började nu samlas, samtidigt som poliserna kallade på förstärkning. Tidningarna, som lyssnade på polisradion, hann dit i god tid för att dokumentera händelsen. När det var över 1 000 personer som blockerade Hötorget-Kungsgatan för att se vad som hände, fälldes de båda demonstranterna till marken och kastades in i varsin polisbil, varpå folkmassan skingrades. 28 poliser och åtta polisbilar

deltog i insatsen. Händelsen blev enormt omskriven och satte fart på Vietnamdebatten. Polisbrutaliteten och rätten till fri opinionsbildning hamnade i fokus. Förutom att pressen var på plats på Hötorget, råkade av en slump två tunga samhällsdebattörer promenera förbi precis när det hände: Wilhelm Moberg och Arne Trankell, den senare var professor i pedagogik och en erkänd vittnespsykolog. Båda skrev om saken, Trankell ägnade en hel rad artiklar och inlägg åt den. Vietnamaktivisterna fick kraftfullt stöd för sin sak.

På lördagen efter händelsen, var en rad kända publicister och författare med på Hötorget och delade ut flygblad, däribland Artur Lundkvist, Maria Wine och Jan Myrdal. Nu var platsen invaderad av flygblad och plakat. Poliserna gick leende omkring och var allmänt vänliga. Vietnamrörelsen hade fått en rivstart.

FNL-rörelsen bildas

1 oktober 1965 bildades i Stockholm Arbetsgruppen för stöd åt FNL, Front National de Libération (du Sud Viet-nam) som startade en egen insamling. Dagen efter bildades en grupp i Uppsala och under de följande åren startades FNL-grupper runt om i hela Sverige. På riksnivå bildades De Förenade FNL-Grupperna (DFFG) som samlande kraft, men varje lokalavdelning var i sig självständig.

De två viktigaste parollerna var "USA ut ur Vietnam" och "Stöd FNL". Den senare parollen förtydligades sedan till "Stöd Vietnams folk på dess egna villkor". En tredje paroll var "Bekämpa USA-imperialismen", detta då man ansåg imperialismen vara den största orsaken till kriget. FNL-rörelsen ville dock samla så stor uppslutning som möjligt kring sitt opinionsarbete, så det viktigaste var att skriva under på de två första parollerna oavsett inställningen till krigets orsaker. (Det var dock en del inre stridigheter innan detta gällde.)

FNL-aktivisterna ägnade sig främst åt s.k. basarbete. Varje lördag stod de utanför Systembolaget, eller på annan allmän plats, med insamlingsbössor och flygblad. De pratade med förbipasserande och sålde Vietnambulletinen. Vidare anordnades demonstrationer och andra mer uppseendeväckande aktioner. Mycken tid ägnades även åt intern utbildning, genom t.ex. studiecirklar. Av stor vikt blev de återkommande "Vietnamveckorna", då man intensifierade både insamlings- och opinionsarbetet.

Bombkratrar i risfälten.
Foto: Uppsala FNL-grupps arkiv.

Soldater under Vietnamkriget.
Foto: Vietnam-Laos Förbundets (Uppsala FNL-grupps) arkiv.

Arbete i motvind

Från början jobbade FNL-grupperna i stark motvind. De motarbetades av både myndigheter, media och etablerade politiska partier. Det hände också att aktivister attackerades på gatan av privatpersoner. Orsaken var att FNL-rörelsen initierats från den yttersta vänsterkanten. De första FNL:arna tillhörde Clarté-förbundet. Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna (KFML) hade inledningsvis ett stort inflytande på rörelsen.

Under de första åren använde man sig av spektakulära metoder för att väcka opinion – och uppmärksamhet. Olaga affischering, bränning av USA:s flagga och äggkastning mot USA:s ambassadör är exempel på olagliga metoder som det blev rättsligt efterspel av, men även stora rubriker. Om polisens ingripanden var våldsamma, blev det rubriker av det också. Så småningom avtog de mer förargelseväckande aktiviteterna. Från början bidrog de till att göra rörelsen känd, men senare motverkade de sitt syfte. FNL:arna ville ju samla hela det svenska folket för sin sak. Men det var inte bara FNL-grupperna som bildade opinion. Vietnamkriget utvecklades till världens största konflikt och debatten i pressen rasade. Krigets hemskheter nådde in till det svenska folkets vardagsrum, genom de tevebilder som vi frikostigt fick ta del av. Vi kunde se förödelsen, lemlästade kroppar och brinnande barn, nästan som i direktsändning. Det stod alltmer klart att USA:s krigföring var helt orättfärdig. Särskilt terrorbombningarna väckte avsky, faktum är att USA under Vietnamkriget släppte mer än dubbelt så mycket bomber än vad som föll över hela Europa under andra världskriget.

Svenska Kommittén för Vietnam

I januari 1968 bildades Svenska Kommittén för Vietnam (SKfV) med Gunnar Myrdal som ordförande (dock ersatt med Birgitta Dahl 1971). Den var en bred samling av fackliga, politiska, religiösa och andra organisationer av folkrörelsekaraktär. Ett trettio-tal riksorganisationer var anslutna och som mest 282 distrikts- och lokalorganisationer. Det sammanlagda medlemsantalet i de anslutna organisationerna uppgick till ca 2,5 miljoner. Att jämföra med FNL:arna vilka som mest uppgick till cirka 2 300 personer fördelade på omkring 140 lokalgrupper ute i landet.

SKfV:s plattform sammanföll med FNL-rörelsens minimikrav för samarbete. Den ville att USA skulle lämna Vietnam och stödde också FNL och DRV. Dess starka sida var att den kunde arbeta gentemot olika myndigheter och institutioner. Den kunde driva

frågor på regeringsnivå och inom olika departement och den kunde lätt nå ut till medlemsorganisationerna med informationsmaterial och utställningar. Däremot kunde inte SKfV mobilisera vanligt folk till demonstrationer och basarbete på samma sätt som FNL-grupperna. Vietnamaktivisterna bestod till stor del av ungdomar i 20-årsåldern och det var betydligt fler än FNL-medlemmarna som faktiskt deltog i basarbete och andra kampanjer.

Bred opinion mot kriget

Oppositionen mot USA:s krigföring i Vietnam var nu inte längre blott en yttring från den svenska vänsterkanten utan något som det rådde bred uppslutning kring. Vid en demonstration i februari 1968 gick ecklesiastikminister Olof Palme jämte Nordvietnams Moskvaambassadör i fackeltåget. Detta ledde till diplomatiska förvecklingar mellan Sverige och USA. Men samtidigt höjdes röster mot kriget även i USA. Stark kritik framfördes mot de massiva bombningarna av Vietnam, som framför allt drabbade civilbefolkningen, men de allt högre dödssiffrorna bland de egna soldaterna gjorde också sitt. Krigets meningslöshet blev allt mer uppenbar.

När så visseblåsaren Daniel Ellsberg 1971 läckte Pentagonrapporten (The Pentagon papers) blev opinionen mot kriget massiv. Här avslöjades att USA:s regering medvetet fört det amerikanska folket bakom ljuset i Vietnamfrågan. Pentagonrapporten var en redogörelse för USA:s strategi i Indokina. Där framkom dels, att man planerade att gå i krig också då president Lyndon B. Johnson lovade att så inte skulle ske, dels att man inte hade några planer på att avsluta kriget trots att man påstod detta. Vidare uppdagades att USA:s försvarsledning redan tidigt hade insett att Vietnamkriget troligen inte skulle gå att vinna. Tiotusentals amerikanska soldater hade alltså dött i onödan. Förtroendet för regeringen sjönk som en sten och avslöjandena ledde i praktiken till att USA kom att trappa ned kriget och lämna Vietnam ganska snart.

Uppsala FNL-grupp

Det troligen allra första offentliga Vietnammötet i Sverige hölls faktiskt i Uppsala, den 29 oktober 1964 på Västgöta nation, anordnat av Clarté. Knappt ett år

FNL fick strida för rätten att bedriva insamlingsarbete på allmän plats.

senare, den 2 oktober 1965, bildades Uppsala FNL-grupp dagen efter att Arbetsgruppen i Stockholm hade bildats. Men redan innan dess, på lördagarna under hösten 1965, hade Clartéister i Uppsala hållit demonstrationer, delat ut 10 000 flygblad och sålt 300 ex. av Vietnambulletinen, kort sagt ägnat sig åt just sådant basarbete som kom att bli FNL-rörelsens signum. Både myndigheter och näringsidkare försökte ofta, särskilt i början, sätta käppar i hjulet för Vietnamaktivisternas basarbete. I Uppsala fick FNL-gruppen utkämpa en hård strid för rätten till fri opinionsbildning och möjligheten att bedriva insamlingsarbete på allmän plats. Det var polismyndigheten som hade ändrat praxis 1970. Nu fordrades samtycke från markägaren för att medge tillstånd i de fall en allmän plats ägdes av privata intressen. FNL-gruppen protesterade mot detta och fick stöd av ett 20-tal andra organisationer som också bedrev insamlingsarbete. Frågan rörde ett flertal varuhuskedjor och butiker i Uppsala.

Beslutet överklagades till kommun och länsstyrelse. Dessutom startades ett kampanjarbete för att vinna allmänhetens stöd. Man delade ut flygblad och debatterade i lokalpress och på möten.

Vietnamaktivister i Uppsala har färdigställt en banderoll och visar upp den i FNL-lokalen. När USA utvidgade kriget till att omfatta även Kambodja och Laos, ändrades parollen till "USA ut ur Indokina". Foto: Uppsala FNL-grupps arkiv.

Kamp för yttrandefriheten

Det var den grundlagsskyddade yttrandefriheten som stod på spel här. FNL-gruppen och de andra organisationerna skrev brev till alla berörda parter och bad dem besinna sitt ansvar för den fria opinionsbildningen. De flesta gjorde också detta men tre vägrade. Det var varuhuset Domus (Forum), Migo och Wessels. Konsum tog i november beslutet att förbjuda "penninginsamling eller försäljningsverksamhet anordnad av politiska organisationer" på sin mark. Det innebar att Forumtorget inte var tillgängligt för basarbete. Dock backade man snabbt när FNL-gruppen påminde Konsum om dess egen tradition av radikal folkrörelse och vilka negativa konsekvenser en öppen strid i frågan kunde få för Konsums demokratiska anseende.

I början av 1971 koncentrerades konflikten till Migo och Kvarntorget, som var en viktig plats för opinionsbildning. Här lyckades man bra med att få allmänheten med sig och under våren gav Migo motvilligt upp motståndet. Därefter koncentrerades kampanjen till Wessels som bjöd hårt motstånd. T.ex. satte man upp stora skyltar i entrén som informerade om att FNL-insamlingen och försäljningen av Vietnambulletinen på platsen var olaglig. Detta var inte sant och FNL:arna fortsatte envist att hävda sin rätt, informera allmänheten genom flygblad och i övrigt fortsätta med sin verksamhet. Till slut gav Wessels efter. (Men det skulle dröja ytterligare två år innan Justitieombudsmannen definitivt gav FNL-gruppen och de andra organisationerna rätt.)

Genom enträget basarbete, med bössinsamlingar på gator och torg och via det klassiska postgironumret 400 499, lyckades Vietnamaktivisterna samla in över 10 miljoner kronor till stöd för FNL. Det motsvarar i dagens penningvärde ca 50-75 miljoner, beroende på hur man räknar. Anmärkningsvärt är nettoresultatet av insamlingen. Omkostnaderna låg hela tiden under 1 %, varför mer än 99 % av medlen gick direkt till det vietnamesiska folket. Få insamlingar, om ens någon, kan mäta sig med detta.

De tidiga FNL-aktivisterna mötte motstånd från allmänheten också. När Uppsala hösten 1965 tog över den ambulerande Vietnamutställningen, med verk av kända konstnärer, blev det hot och bråk kring den. Så pass att FNL:arna måste övernatta i lokalen för att vakta utställningen. Detta bidrog till att skapa sammanhållning i gruppen, man kurade tillsammans och lyssnade på vietnamesisk musik om kvällarna. En spektakulär aktion som Uppsalas FNL-grupp genomförde, ägde rum vid den traditionella mösspåtagningen på sista april 1967. Man hade med sig en stor docka föreställande Onkel Sam vilken "lynchades", d.v.s. hängdes i ett träd, i Carolinabacken. Texten på ett plakat ska ha varit: "Dömd för folkmord i Vietnam".

FNL-rörelsen uppträdde från början utmanande och blev därför bespottad och hånad, betraktad nästan som en sekt långt ut på vänsterkanten. Man upphörde dock med de förargelseväckande kampanjerna och mot Vietnamkrigets slut hade dessutom de flesta andra politiska och ideella aktörerna närmast sig deras synsätt. Det blev nästan så att FNL:arna till slut sågs som en del av etablissemangen.

Av Jonas Sandström

Klimatet förr

30 november börjar FN:s klimatmöte i Paris. Med utgångspunkt från historikerna Fredrik Charpentier Ljungqvists och Lotta Leijonhufvuds forskning om den "medeltida värmeperioden" (cirka 1000–1300) och "lilla istiden" (cirka 1300–1800) uppmärksammar också Folkrörelsearkivet det historiska klimatet och vad vi kan veta om det.

Toppmötet i Paris handlar om vår framtid, men den kunskapsuppbyggnad om klimatet, som först och främst koordinerats av IPCC (International Panel of Climate Change) sedan 1988, har också handlat mycket om klimathistoria. Är den snabba ökningen av den globala medeltemperaturen vi upplever idag unik eller en vanlig variation också i perioden efter senaste istiden? Finns det ett tidssamband mellan samhällsutveckling och klimatförändring? Den "stora accelerationen", den snabba tillväxten av den globala ekonomin och av resursanvändningen efter andra världskriget, presenteras tillsammans med samstämmiga tidskurvor över ökad koldioxidhalt i luften och en något fördröjd kurva med ökande temperaturer.

Ofta är det naturvetare som ställt frågorna och bidragit med svar, men klimatets variationer har också studerats av historiker. Den franska Annales-skolan fick stort inflytande efter andra världskriget, både i Frankrike och i många andra länder. Den studerade strukturiell historia och långsiktiga förändringar, gärna med långa tidsserier med statistik. Annales-historikerna tog sig också an klimathistoria. Historikern Emmanuel le Roy Ladurie rekonstruerade tidsserier för klimatets utveckling under de senaste tusen åren (1983). Redan under mellankrigstiden var historiker medvetna om att den europeiska högmedeltiden fram till cirka 1300 hade haft ett varmt klimat och att den tid som följde därefter istället hade ett kallt klimat.

Högmedeltiden var en period av stark ekonomisk expansion i Europa, i kontrast till den "senmedeltida agrarkrisen" med många missväxter under början av 1300-talet, följt av den stora katastrofen, digerdöden, vid seklets mitt. Charpentier Ljungqvist har intresserat sig särskilt för denna övergångsperiod och vad som sker med samhällen under press från klimatförändringar.

Den nordiska kolonin på Grönland som går under på 1300-talet är ett särskilt intressant exempel på ett samhälle på marginalen som inte lyckades ställa om inför en snabb klimatförändring.

"Lilla istiden" är ett slagkraftigt men något missvisande begrepp, eftersom temperaturen i själva verket skiftade en hel del mellan varmare och kallare perioder. När Karl X Gustav tågade över bälten 1658 var det under ett av de kallaste decennierna. Det visar bland andra den forskargrupp som Lotta Leijonhufvud ingått i och som studerat temperaturväxlingar i Stockholm från 1500-talet och framåt. Direkta uppmätningar finns från 1750-talet och framåt, och från Uppsala ända från 1722 och framåt. För äldre tid har tulljournaler använts, eftersom det i dem går att se när hamnarna blev isfria. Historiker har fått utveckla betydande metodisk fantasi och skarpsinne när klimatet innan Anders Celsius dagar skall rekonstrueras.

Av Örjan Simonson

Gamla bilder på glaciärer kan vara en källa för att följa klimatförändringar. Foto: Sixtus Jansons bildsamling.

Öppettider

måndag 13-16

tisdag 10-12, 13-18

onsdag 10-12, 13-16

torsdag 10-12, 13-16

fredag 9-12

Landstinget i Uppsala län

FOLKRÖRELSEARKIVET FÖR UPPSALA LÄN | c/o Uppsala kommun, 753 75 UPPSALA | Besöksadress: S:t Olofsgatan 15
Telefon: 018-727 24 70 | Fax: 018-727 84 25 | Bankgiro: 467-2341 | Organisationsnr: 817 601-7682
www.fauppsala.se | info@fauppsala.se